

50. Вилюнас В. К. Психология эмоциональных явлений / В. К. Вилюнас . – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 142 с.
51. Ениколопов С. Н. Понятие агрессии в современной психологии / С. Н. Емельянов // Прикладная психология. – 2001. – № 2. – С. 56-72.
52. Криминальная мотивация / под ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Наука, 1986. – 304 с.
53. Антонян Ю. М. Криминальная патопсихология / Ю. М. Антонян, В. В. Гульдан. – М. : Наука, 1991. – 246 с.
54. Дубинко Н. А. Влияние когнитивных процессов на проявление агрессивности в детском возрасте / Н. А. Дубинко // Вопросы психологии. – 2000. – №1. – С. 75-79.

The paper analyzes the characteristics of the emotional sphere of minors, as the main determinants of the formation of aggressive behavior in this age. Aggressive behavior at all levels of its manifestation can not be seen without an emotional basis, taking into account that the socio-cultural influences and personal experiences play an important role in determining the facts that excite emotion and defining features of human behavior in such an emotional state.

Keywords. Aggressive behavior, affective defensive reaction, affective patterns of behavior, affect inadequacy, emotional alienation.

Отримано: 2.03.2012 р.

УДК159.938.363.3

І.Л.Моначин

Закономірності переживань особистості в ситуації безробіття

У статті подано теоретичний аналіз та узагальнення поглядів щодо психологічної природи процесу переживання. Описано закономірності переживань в ситуації безробіття.

Ключові слова: переживання, криза, стрес, безробіття.

В статье представлены теоретический анализ и обобщение взглядов относительно психологической природы процесса переживания. Описаны закономерности переживаний в ситуации безработицы.

Ключевые слова: переживание, кризис, стресс, безработица.

Аналіз досліджень і публікацій Зарубіжні та вітчизняні автори виділяють щонайменше три взаємозв'язані аспекти розуміння переживання людини як психологічного феномена. По-перше – переживання як певний рівень функціонування свідомості – системи, що існує і діє поряд з рефлексією, усвідомленим і несвідомим; по-друге – як емоційно забарвлений стан і явище дійсності, що безпосередньо представлені в свідомості особи та виступають для неї як подія власного життя; по третє – переживання як особливий вид активності, який допомагає людині долати різні критичні ситуації, результатом чого є зміни у внутрішньому світі людини [1; 2; 4; 5; 8]. Логіка нашого дослідження вимагає насамперед виявлення типових закономірностей процесу переживання та здійснення порівняльного аналізу вже існуючих типологій переживань. Вагомий внесок в розуміння психологічної природи, механізмів, динаміки процесу переживання зробив Ф.Ю.Василюк[1]. У своїх роботах він застосував діяльнісний підхід в дослідженні проблеми переживання і розглядав цей феномен як один з режимів функціонування свідомості та як процес діяльності з продукування сенсу в критичних ситуаціях. Оригінальною, на наш погляд, є точка зору Є.П.Ільїна, котрий переживання розуміє як процес відображення в свідомості людини відчуттів і вражень [3]. К.К.Платонов переживання визначає як атрибут акту свідомості, який проявляється у формі задоволення чи незадоволення (страждання), напруги чи вирішення, збудження чи заспокоєння. С.Л.Рубінштейн відводив переживанню роль першоелемента. На його думку, свідомість людини складається з двох аспектів: знання та переживання. Причому “переживання є первинним, перш за все як психічний факт і частина власного життя індивіда в плоті і крові його, специфічний прояв індивідуального життя” [7, с.238].

Виклад основного матеріалу Найбільш вдалим, на наш погляд, є підхід Ф.Ю.Василюка щодо типологізації переживань. В основу своєї праці автор поклав психологічні закономірності життя. На його переконання, життя особистості умовно можна поділити на дві категоріальні опозиції: простий – складний, що характеризує внутрішній світ, та легкий – важкий, що визначає специфіку зовнішнього світу. Кожен із цих життєвих світів характеризується з точки зору просторово-часової організації, тобто описується в термінах хронотопу (часу-простору) життя особистості.

Відповідно автор виокремлює та подає детальну психологічну характеристику чотирьом типам “життєвого світу”, які є результатом гедоністичних, реалістичних, ціннісних та творчих переживань [2, с.87-89].

Аналіз теоретичних підходів, упорядкованих у табл. 1, дозволяє констатувати, що зовнішньолегкий і внутрішньопростий світ – це гедоністичні переживання, які супроводжуються процесами, спрямованими на досягнення позитивних і уникання негативних емоційних станів. Феноменологічною структурою гедоністичного переживання є “тут і тепер” задоволення, отже, основним в гедоністичному переживанні є принцип задоволення.

Таблиця 1

Описова характеристика процесу переживання

Вид переживання	Феноменологія переживання	Тип переживання	Прототипи переживання	Задача, яку вирішує переживання	Принципи переживання
Гедоністичне	«Тут і тепер»	Зовнішньо-легкий, внутрішньопростий	Інфантильність (умови існування немовляти)	Задоволення потреб без зусиль і очікувань	Задоволення
Реалістичне	«Там і тоді»	Зовнішньоважкий, внутрішньопростий	Стани особистості (стремління, потяги тощо)	Задоволення відкладається, включається механізм терпіння	Реальності
Ціннісне	«Те і це»	Зовнішньо-легкий, внутрішньоскладний	Морально-етична поведінка особистості	Знаходження смислу, ціннісно-мотиваційні перебудови	Цінності
Творче	«Тепер» або «замисли життя»	Зовнішньоважкий, внутрішньоскладний	В ситуації дії створюється можливість подвигу	Забезпечення можливості діяти, реалізуючись і утверджуючись	Творчості

Зовнішньоважкий і внутрішньопростий життєвий світ у науковому описі є “живим рухом”, який вимагає в кожній новій ситуації нової організованості. Феноменологічно це відображено у дотриманні правила “тут і тепер”, внаслідок чого відбуваються нові зміни в період “там і тоді”. Тобто принцип реальності змінює принцип задоволення. Сам принцип реальності має дві сторони: зовнішню, яка забезпечує адекватність поведінки в умовах ситуації, та внутрішню – механізм терпіння. Феноменологічною основою є твердження “це завжди” у внутрішньому аспекті та “тут і там” у зовнішньому аспекті. Реалістичне переживання можна поділити

на два варіанти: а) вихід з критичної ситуації, яка суб'єктивно здавалась невирішеною; б) компенсації невдалої діяльності за рахунок розгортання іншої.

Внутрішньоскладний і зовнішньолегкий життєвий світ веде до радикального перетворення життєвих подій особистості. В таких умовах можливою стає здатність утримувати в полі внутрішнього зору одночасно два і більше взаємовідношення. Феноменологічно їх можна виразити як “це” і “те”, що означає наявність зв'язків послідовності “спочатку-потім”. Основним в цьому вимірі є набутий “психологічний орган”, за допомогою якого можна вміло скріплювати життєві взаємовідносини в цілісне індивідуальне життя. За умов критичної ситуації відбувається руйнування психологічного майбутнього, втрата смислу і цілісності. Подолання такого розладу життя є переживанням за рахунок ціннісно-мотиваційних перебудов. Задача, яку вирішує ціннісне переживання, – вибрати таке життєставлення, яке за своїм змістом здатне стати новим центром життя і здійснити особливі перетворення ураженого життєставлення. Цікавою є думка про взаємозв'язок ціннісного переживання з мудрістю. Німецький вчений-психолог Н.Бальтес у своїй концепції мудрості писав, що це експертна система знань, орієнтована на практичну сторону життя, яка дозволяє виносити зважені судження і давати корисні поради з життєвоважливих та незрозумілих питань. Мудрість дає можливість ціннісному переживанню вирішити основну задачу – зберегти вірність цінності всупереч очевидному абсурду і безнадії, всупереч реальності.

Специфічною для внутрішньоскладної і зовнішньоважкої ситуації є криза, яка характеризується втіленням проєктів в умовах важкого і складного існування. Мова йде про життєву творчість. Творчість і є вищим принципом даного типу життєвого світу. Феноменологічно виражається як “тепер”. Інтенсивне негативне переживання переключає психічну діяльність на емоційний реєстр, що супроводжується різноманітним колоритом емоцій. Вихід на переживання кризи може бути двояким: 1) відновлення перерваного кризою життя, або відродження; 2) переродження в інше за своєю суттю життя. Творче переживання спрямоване на породження нового, не руйнуючи старого. Нове не замість старого, а його продовження, де зберігається колишній зміст життя, зберігається силою творчого переживання не у формі бездіяльного минулого, а у формі нової історії життя особистості.

Опираючись на роботи Л.С.Виготського, вітчизняні автори визнають наявність у розвитку періодів, які визначаються як “кризи” і є “фазовими переходами” між стадіями. Змістовими

характеристиками криз розвитку особистості виступають: зміни деяких структур особистості; взаємозв'язок актуальних переживань з ширшими контекстними (когнітивними, соціальними, екзистенціальними) складовими кризового стану; результатом кризи є прояв новоутворень. Вітчизняна традиція розглядає будь-який розвиток особистості як процес, який включає певні стадії. Б.Ф.Ломов писав: “Усі існуючі концепції збігаються в одному пункті: розвиток завжди включає певні стадії, які по-різному іменуються: “стадія”, “фаза”, “період”, “ступінь”, “аспект” тощо”.

Автори, які створили та описували концепції професійного розвитку (Є.Ф.Зеєр, Є.О.Клімов, Л.М.Мітіна та інші), підтримують думку про те, що професійний розвиток здійснюється завдяки кризам: нормативній, тобто закономірно обумовленій логікою самого розвитку, і ненормативній, що є наслідком випадкових непередбачуваних подій. Автори, в основному, більшу увагу звертають на нормативні кризи як необхідну складову в розвитку професіонала. Однак, на нашу думку, на ринку праці детальнішого аналізу потребує вивчення ненормативних криз, зокрема – з'ясування особистісних особливостей, специфіка їх співвідношення у безробітних з різним типом переживання в ситуації втрати роботи.

Французький психолог Лав'є, виходячи з положень про те, що емоційні переживання здійснюють вплив на поведінку безробітного, стверджує, що людина, ставши бездіяльною, неминуче і закономірно проходить певні стадії емоційного переживання втрати роботи. Типологія переживання безробітних, запропонована автором, виглядає наступним чином.

Перша стадія – шок, емоційне потрясіння. Інколи людина переживає цю стадію ще не звільнившись з підприємства, а тільки дізнавшись про можливе звільнення. В багатьох випадках – це короткочасний період, що супроводжується станом полегшення: подія, яка очікувалась, нарешті здійснилась, а відповідно – закінчилась тривала невизначеність.

Друга стадія – неприйняття дійсності. Безробітний відмовляється вірити в те, що з ним сталося. Відмова прийняти травмуючу дійсність тим важча, чим несподіваніша й малоймовірна втрата роботи.

Третя стадія – гнів, обурення з приводу того, що відбулося. Відкрите невдоволення безробітний може адресувати будь-кому: рідним, колишнім друзям, усім, хто його оточує чи хоч якось дотичний до того, що сталося.

Четверта стадія – депресія, понурість, сум, апатія, стан, близький до відчаю. Різко знижується волюва регуляція і пошукова

активність. Це стадія “замикання в собі”, коли безробітний змирився з думкою про відсутність перспектив, безуспішність спроб змінити щось у житті, власну неспроможність.

П’ята стадія – переоцінка цінностей. Тут, як правило, спостерігається два варіанти розвитку: переоцінка цінностей відбувається або не відбувається. На цьому етапі безробітному пропонується переглянути ставлення до себе і ситуації. Це стадія формування намірів діяти, бажання в будь-який спосіб змінювати ситуацію, вирватись з неї. Якщо переоцінки цінностей не відбувається, то ситуація принципово не змінюється. Зберігається відчуття безперспективності і власної непотрібності.

Помилково вважати, що ми можемо уникнути критичних ситуацій. Навіть зріла, творча особистість, яку А. Маслоу називає самоактуалізованою, навряд чи може уникнути критичних ситуацій, які змінюють спосіб детермінації процесів подальшого розвитку, задаючи наступну траєкторію саморозвитку та самозростання.

Значна частина психологічних досліджень, присвячених проблемі втрати роботи, зосереджується на так званих “стадійних моделях” індивідуальних реакцій на безробіття. Це пояснюється широким розповсюдженням у сфері психології того часу типології адаптаційних процесів, в основі якої лежить модель стадій. В книзі “Громадяни без роботи” Є. Бекк зазначав, що моделі стадій допомагають пояснити, як люди, які стали безробітними, можуть впродовж певного часу втратити здатність до відновлення зайнятості. На думку науковців, спостерігаються однакові позиції в описі процесу переживання безробіття особистостями. Вчені виділили три фази: 1. Оптимізму і надії (активні пошуки роботи). 2. Тривоги і песимізму (невдачі в пошуках роботи можуть спричинити сильний дистрес, такий стан розцінюється як критичний). 3. Покірність долі (на цій стадії людина повністю мириться із ситуацією, адаптується до стану обмеженого вибору).

Безсумнівно, деякі з цих психологічних реакцій знижують здатність успішного вирішення проблем, пов’язаних із безробіттям, і стають перешкодою до знаходження виходу з ситуації, яка склалася. Отже, в літературі, присвяченій проблемам переживання стресових подій, безумовно сильними є традиції типології адаптаційних процесів, в основі яких лежить модель стадій, оскільки адаптаційний синдром Г.Сельє передбачає, що організм адаптується до стресу в процесі зміни трьох послідовних стадій. Згідно існуючих теоретичних концепцій, стресогенні подразники викликають в людини систему адаптаційних реакцій. Можна

виділити три фази розвитку адаптаційного синдрому: а) виникнення тривоги; б) розвиток протистояння організму; в) зниження адаптаційних можливостей.

Кожна з даних фаз має певну характеристику. Перша фаза характеризується мобілізацією сил для протистояння стресогенному чиннику. В другій фазі розвиваються поведінкові реакції, спрямовані на те, щоб опанувати ситуацію. Третя фаза – це або вихід зі стану стресу, або втрата сил та відмова від боротьби.

Можемо простежити, що ця динаміка, дійсно збігається з тими специфічними реакціями, які спостерігали в безробітних. Однак, не всі дослідники дотримуються єдиної думки з питань універсальності моделей стадій і доволі скептично відносяться до можливості їх застосування та використання в ході вивчення проблем втрати роботи і складання консультаційних програм для безробітних.

Заслуговують на увагу результати дослідження стресових станів у людей, які втратили роботу, австрійського психолога Л. Пельцмана. Він виділив кілька фаз розвитку специфічних стресових станів.

Першу фазу названо станом невизначеності та шоку. Це важке суб'єктивне переживання, до того ж страх та емоції виступають як фактори ризику, за яких людина піддається іншим неприємностям: хворобам, нещасним випадкам. При цьому патогенним фактором є не тільки сама втрата роботи, але й тривала загроза того, що це наступить.

Другою фазою є полегшення і конструктивне пристосування до ситуації. Ця фаза триває 3–4 місяці після втрати роботи. Уже в перші тижні дехто з людей відчуває полегшення і навіть радість, бо є достатньо вільного часу. З'являється задоволення життям, у декого покращується здоров'я, починається активний пошук нового місця роботи. Однак в деяких випадках стресові стани є стійкими і важко усуваються. Тоді людина починає перебільшувати небезпеку свого стану і вже не сприймає його як відпочинок.

Фаза третя – посилення стресового стану. Переважно настає після шести місяців відсутності роботи. Помітними стають деструктивні зміни, коли питання стосується здоров'я, психіки, фінансів, соціального статусу. Спостерігається дефіцит активної поведінки, втрата життєвих звичок, інтересів, мети. Зникають сили протистояння неприємностям. Особливо значні деструктивні зміни у разі тривалого безробіття, коли людина не має хоч би невеликого заробітку на тимчасовій, сезонній роботі. Не менш неприємні коливання, пов'язані з надією знайти роботу, а потім ця надія втрачається. Це може призвести до припинення пошуків.

Четверта фаза – безпорадність та примирення з ситуацією, що склалася. Це важкий психологічний стан спостерігається навіть за відсутності матеріальних труднощів і у випадку, коли людина задоволена виплатою соціального забезпечення. Стан апатії зростає з кожним місяцем. Відсутність навіть мінімальних успіхів в пошуках роботи призводить до втрати надії. Людина припиняє спроби змінити статус і звикає до стану бездіяльності. Інколи люди навіть бояться знайти роботу.

Аналіз існуючих типологій, класифікацій та закономірностей безробітних свідчить про різноманіття засад, за якими здійснюється типологія: емоційні переживання ситуації втрати роботи; рівень активності у вирішенні проблеми працевлаштування; соціальна приналежність; особистісні особливості тощо. Подібна різноманітність визначає дослідницький інтерес до проблеми, однак не дозволяє вирішувати конкретні задачі, пов'язані з визначенням рівня впливу ситуації втрати роботи на людину.

Закономірними і послідовними є чотири ключові поняття, якими в сучасній психології описують критичні життєві ситуації і за допомогою яких супроводжується процес переживання. Це поняття стресу, фрустрації, кризи і конфлікту [2; 90]. Не дивлячись на велику кількість літератури з даної проблеми, теоретичні уявлення про критичні ситуації розвинені недостатньо.

Сьогодні стрес розглядають як невід'ємний елемент в життєдіяльності людини, що супроводжує особистість в неповторному і єдиному для всіх напрямку: від народження до смерті. На думку Г. Сельє, “стрес – це неспецифічна відповідь організму на будь-яку висунуту йому вимогу”.

Без сумнівів можемо погодитись, що втрата роботи супроводжується стресом, але подальші події розвитку цієї проблеми складаються з багатьох чинників, серед яких: тривалість стресової ситуації, властивості нервової системи (відображають здатність людини протидіяти небезпеці), гендерна система особистості (статеві особливості поведінки та всі види комунікативної інтеракції), досвід особистості, тобто вміння приймати рішення, щоб подолати критичну ситуацію. І всі ці чинники дають початок процесу переживання.

Наступним ключовим поняттям є фрустрація. Необхідними ознаками фрустрованої ситуації, згідно із більшістю визначень, є наявність сильної мотивації для досягнення мети (тобто задоволення потреб) і перепон, які заважають її досягти.

Однак в літературі про стан фрустрації ми не знаходимо відкриття специфіки відповідного психологічного змісту, більшість

авторів обмежується описом станів людини: відчуття байдужості, апатії, втрати інтересів, провини, тривоги, ворожості, заздрості, ревнощів тощо. Самі ці характеристики не пояснюють поняття фрустрації, отож єдиним джерелом залишається дослідження поведінки в стані фрустрації. Монографія Н.Майєра дає відповідь на це питання лише своєю назвою – “Фрустрація: поведінка без мети”. В своїй праці Майєр пояснив, що базове ствердження його теорії полягає не в тому, що фруструйована особистість не має мети, а “що сама поведінка людини в стані фрустрації не має мети, тобто втрачається орієнтація на мету”.

Порушення поведінки в стані фрустрації проявляється на двох рівнях: втрата вольового контролю (дезорганізація поведінки) та зниження ступеня обумовленості свідомості адекватною мотивацією (втрата терпіння і надії).

Отже, чи є ситуація втрати роботи фрустрацією? Однозначної відповіді ми дати не можемо, але умови, в яких опиняється людина, що втратила роботу, і подальший розвиток подій, що переживаються, можуть призвести особистість до агресивної поведінки, яку нерідко називають фрустрацією.

Конфлікти в сучасному трактуванні – це багатогранне та багатостороннє явище, одночасно позитивне і негативне, яке може розвивати і знищувати та відображає усе різноманіття життя. Конфлікт є рушійною силою змін й одночасно причинами, предметом, і врешті, наслідком (як позитивних так і негативних) різноманітних критичних ситуацій в житті людини. Г.В.Ложкін вказує, що найчастіше конфлікт існує сам по собі, не стаючи справжньою кризою, але провокуючи численні зовнішні й внутрішні мікрокризи. Залежно від того, як конфлікт вирішується, таку назву він і отримує, а саме: позитивний, негативний, конструктивний чи деструктивний [4].

Крім цього, суттєве місце в проявах багатогранності конфлікту займає встановлення його психологічних причин, закономірностей та, відповідно, позитивності чи негативності прогнозу.

Кризову ситуацію провокують внутрішні проблеми, несприятливі зовнішні обставини, які накопичуються та можуть призводити до несподіваних ефектів. Саме криза характеризує стан проблеми, якої не можна усунути, вирішити чи уникнути (смерть близької людини, хвороба, зміна зовнішності, зміна статусу, тощо). І кожен з цих моментів супроводжується внутрішньою роботою – переживанням.

Відомо, що існує два види кризових ситуацій: перший – серйозне потрясіння, але зберігається шанс виходу на попередній рівень

життя. Другий вид – власне криза, яка безповоротно перекреслює життєві цілі, плани, залишаючи єдиний вихід з положення: модифікацію особистості та її смислу життя. Як підкреслює Ф. Ю. Василюк, “психологічним “органом”, який проводить задум крізь неминучі труднощі і складнощі світу, є воля” [2; 47].

З творчою активністю, з одного боку, і вольовою – з іншого, слушно пов’язує Ф.Ю. Василюк подолання особою критичної ситуації, з якою вона стикається у складному зсередини і важкому ззовні життєвому світі.

Саме кризовий стан допомагає людині зрозуміти свій життєвий задум, дає можливість пережити власне минуле, теперішнє і майбутнє, водночас усвідомити їхній нерозривний зв’язок, обумовленість одне одним.

Висновок. Переживання людиною кризи тісно пов’язане зі ступенем усвідомлення кризового стану. Це усвідомлення збільшується зі зростанням рівня особистісної зрілості, із здатністю до рефлексування, яка у кожної людини особлива, специфічна. Дані можливості можна розвинути, вони залежать деякою мірою від індивідуального досвіду попереднього розв’язання складних життєвих колізій. До найнеприємніших кризових переживань традиційно відносять ситуації з непрогнозованим майбутнім. Саме до них і належить ситуація втрати роботи, оскільки тоді губиться перспектива, зростає тривога з приводу завтрашнього дня, з’являються переживання, які готують особистість до життєвих змін. У сучасній психології немає єдиної думки з приводу кризових періодів. Окремі психологи вважають, що криза – це ненормальне, болюче явище, результат неправильного виховання; інші, навпаки, вбачають у кризах конструктивну функцію і вважають її закономірним, неминучим явищем, яке є руховою силою змін та розвитку.

У другій половині ХХ століття виникла проблема співіснування особистості з критичними ситуаціями, якій в даний час присвячена велика кількість емпіричних та теоретичних досліджень. Ведеться робота над виявленням конструктивних та неконструктивних стратегій в різних життєвих умовах. Виділяються особистісні характеристики, що сприяють або перешкоджають індивідові контролювати ситуації, які ставлять під загрозу людські цінності: життя, здоров’я, самоповагу, сенс життя, здоровий глузд.

Отже, критичні ситуації, якщо йти від порівняно легких до складніших їх форм (від стресу через фрустрацію і конфлікт до кризи), вимагають від індивіда різної внутрішньої роботи, а отже – переживання. Життєві події, залежно від психологічної переробки різних обставин життя, викликають в особистості різні реакції та

переживання, структурують дійсність відповідно до глибини страждань. Саме переживання є тією внутрішньою діяльністю, завдяки якій людина справляється з психологічними труднощами, перебуваючи у критичній життєвій ситуації, до якої ми відносимо і втрату роботи.

Список використаних джерел

1. Василюк Ф.Е. Переживание и молитва:опыт общепсихологического исследования / Федор Василюк. – М. : Смысл, 2005. – 191 с.
2. Василюк Ф.Е. Психология переживания / Федор Василюк.– М. : Изд.-во МГУ, 1984. – 200 с.
3. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Евгений Ильин – СПб. : Питер, 2006. – 544 с. (серия “Мастера психологии”)
4. Ложкин Г. В. Качество жизни как психологическая проблема / Г.В.Ложкин, Н.Ю.Воляннюк // Коломінські читання: Матеріали перш. міжнар. наук. форуму. – К. : МАУП, 2007. – 372 с.
5. Максименко С. Д. Переживання як психологічний механізм саморозвитку особистості / С. Д. Максименко // Педагогічний процес: теорія і практика. Зб. наук. праць. Вип. № 3. – К. : П/П “ЕКМО”, 2005. – С. 343 – 360.
6. Моначин І. Л. Психологічні особливості переживань педагогічними працівниками ситуації втрати роботи: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Інна Леонідівна Моначин. – К., 2009. – 214 с.
7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С.Л.Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2004.– 713 с.
8. Рудюк О. В. Особистісно-сміслові детермінанти переживання безробітними професійних криз: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Олег Володимирович Рудюк. – К., 2011. – 202 с.

The article presents theoretical analysis and synthesis of views on the psychological nature of the process experiences. We describe the patterns of emotions in a situation of unemployment.

Keywords: emotions, crisis, stress, unemployment.

Отримано: 14.02.2012 р.